

NOVI POGLED
U HUMANIZAM NIKOLE PETROVIĆA KORČULANINA:
O 450. OBLJETNICI SMRTI († 16. TRAVNJA 1568)

V l a d o   R e z a r

UDK: 821.124(497.5).09Petrović, N.
Izvorni znanstveni rad

Vlado Rezar
Filozofski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu
Z a g r e b
vrezar@ffzg.hr

Književni rad Korčulanina Nikole Petrovića opsežnom je studijom 1983. prikazao Šime Jurić, nakon čega se u hrvatskoj filologiji njegov opus nije dodatno proučavao. Članak upozorava na u nas manje poznate detalje vezane uz Petrovićev boravak u Italiji, odnosno njegovo obrazovanje i humanističku aktivnost, napose onu grčkog izraza. Pritom u prvi plan dolazi figura salentinskog humanista Sergija Stisa, koji je tek posljednjih desetljeća apostrofiran kao središnja pojava dosad slabo poznatog intelektualnog kruga, u kojem se na prijelazu stoljeća na obodu talijanskoga zahuktalog latinskog humanizma s velikim oduševljenjem njegovao onaj grčki. Petrović u svojem rukopisnom zborniku višekratno ističe činjenicu da je i sam bio Stisovim đakom, a dodatne informacije o njihovu odnosu pruža u nas dosad potpuno nepoznato Stisovo grčko pismo Petroviću (*MS Vat. gr. 1019, fol. 3*), koje je 1982. objavio André Jacob. Novi detalji na koje u pismu nailazimo ne samo da nadopunjuju Petrovićevu biografiju nego i olakšavaju kontekstualizaciju sadržaja pojedinih tekstova iz njegova rukopisnog zbornika.

ključne riječi: Nikola Petrović, Šime Jurić, Sergio Stiso, André Jacob, humanizam, grčki jezik i književnost, Terra d'Otranto, Dubrovnik

1.

Ne tako davne 1983. velezaslužni je čuvar hrvatske književne baštine Šime Jurić upozorio domaću znanstvenu javnost na dotad potpuno nepoznat, no za kulturnu povijest ovih prostora iznimno vrijedan latinski rukopis Korčulanina Nikole Petrovića (1486-1568), pohranjen u mjesnoj knjižnici talijanskoga grada

Perugie.¹ Na taj je, kako ga sam naziva, književni zbornik Jurić naišao »romareći pred nekoliko godina s druge strane Jadrana putovima starih hrvatskih kulturnjaka«, a studiju u kojoj je svoj pronalazak detaljno predstavio započeo je sljedećim riječima:

O Nikoli Petroviću, alias Petreiusu, korčulanskom humanistu XVI. stoljeća, nemamo dosad mnogo podataka, iako se on uz Jakova Baničevića i Franju Nikičevića Nigretića ubraja među najhvaljenije humanističke pisce toga stoljeća koji potječu s otoka Korčule. Općenito se može kazati da je malo koji naš književnik ostao tako nepoznat i neistražen kao upravo ovaj Korčulanin. O njegovu životu kolaju još i danas najkontroverznije vijesti, posebice u stranoj literarnoj povijesti.²

Pritom je ipak zanimljivo, a u isti čas i pomalo paradoksalno, da se baš Petroviću kao malo kojem našem humanistu posrećilo da mu se podatci o rođenju i literarnom angažmanu još za života nađu tiskom objavljeni uz bok najslavnijim imenima onoga doba. Naime, u svoj ga je *Tractatus astrologicus*, u stvari zbirku horoskopskih karata znamenitih ljudi popraćenih kratkim komentarima, još 1552. uvrstio talijanski humanist i glasoviti astrolog Luca Gaurico.³ U tom svojevrsnom biobibliografskom leksikonu, u ono doba vrlo popularnom, Petrovićevo je ime, *Nicolaus Petreius Corcireus (sic!)* uz dodatni opis *orator et poeta*, ravnopravno zasjalo uz imena humanističkih velikana, poput Francesca Petrarce, Francesca Filelfa, Angela Poliziana ili Erazma Roterdamskog.⁴ Ipak, vjerojatno ne samo zbog Petrovićeve interpretacijski zavodljiva pridjevka *Corcyraeus*, koji redovito

¹ Šime Jurić, »Zbornik književnih radova Korčulanina Nikole Petrovića«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku* 21 (1983), 161-198; Š. Jurić, *Iz muzeja hrvatske knjige*. Matica hrvatska, Zagreb, 2000, 122-173 (neizmijenjena verzija članka tiskanog 1983).

² Š. Jurić, n. dj. iz 2000 (1), 122.

³ Luca Gaurico, *Tractatus astrologicus*, Apud Curtium Troianum, Venecija, 1552. fol. 71. Luca Gaurico (1475-1558), talijanski biskup i astrolog, osobno je poznavao je Petrovića. Dapače, Petrović mu je svojom filološkom ekspertizom bio pomogao u pripremi izdanja Ptolemejeva *Almagesta*, što je priređivač popratio sljedećim riječima: *usus sum doctissimo viro Nicolao Petro Corcireo, Latinis Graecisque litteris eruditissimo* (Claudius Ptolemaeus, *Almagestum*, [recognovit Lucas Gauricus] in officina Lucantonii Juntae, Venecija, 1528, A2).

⁴ Iz Gauricova horoskopa doznaje se čak i točan datum Petrovićeve rođenja, 15. siječnja 1486, a u natuknici je naveden konačan popis izdanja koja je Petrović pripremio za tisak: izvorni tekst Aristotelova Περὶ ζώων γενέσεως uz Pseudo-Filoponov komentar na grčkom, zatim latinsku verziju spomenutih tekstova, gdje je prijevodu Aristotela iz pera Teodora Gaze pridodao vlastiti prijevod Pseudo-Filoponova komentara, napokon i latinski prijevod dotad neobjavljenih i neprevedenih grčkih medicinskih tekstova Meletija, Polemona, Hipokrata, Diokla i Melampa. Gaurico neodređeno govori i o većem broju neobjavljenih tekstova koje mu je Petrović bio spominjao, a sva je prilika da je riječ o

zatejemo u njegovim potpisima, nego i zbog njegova naglašeno grecističkoga filološkog angažmana – naime priredio je zapažena izdanja grčkih filozofskih i medicinskih tekstova i njihovih prijevoda na latinski – s vremenom je Dalmatinac s otoka Korčule u literaturi pretvoren u Grka s otoka Krfa. Tako će 1742. kao *Nicolaus Petrus Corcyraeus* kratkom crticom biti spomenut u opsežnoj monografiji o grčkim literatima *De Graecis illustribus linguae Graecae litterarumque humaniorum instauratoribus*.⁵ Stoljeće i po kasnije, zahvaljujući činjenici da je 1526. na svojim leđima iznio teret pripreme prvotiska Pseudo-Filoponova komentara uz Aristotelovu raspravu *Περὶ ζῴων γενέσεως* (*De animalium generatione*), Petrovićevu raskošno napisanu grčku posvetnu poslanicu čitamo u cijelosti objavljenu u Legrandovoj monumentalnoj *Bibliographie Hellénique*, zapravo katalogu onih izdanja grčkih tekstova koja su od XV. do XIX. st. za tisak priredili upravo Grci.⁶

Ipak, do Jurićeva je vremena trudom domaćih istraživača već bila uspostavljena pouzdanija biografska natuknica o Petroviću kao humanistu koji svojim podrijetlom, pa i intelektualnim djelovanjem, nedvojbeno pripada našim prostorima i dio je hrvatske kulturne povijesti.⁷ Doduše, o njegovoj rukopisnoj ostavštini osim u Kristellerovu *Iter Italicum* još uvijek nije bilo ni spomena, tako da je pri susretu sa 102 folija *quarto* formata zavičajnoj matici dotad skrivena kulturnog blaga Jurićevo oduševljenje moralo biti utoliko veće.⁸ O njemu svjedoči i podatak da je baš svaki od šezdesetak ondje zatečenih literarnih uradaka – prozних i metričkih

---

sastavcima sadržanima u rukopisu iz Perugie. Za točnu bibliografiju tiskanih Petrovićevih djela v. Š. Jurić, n. dj. iz 2000 (1), 126-127.

⁵ Humphrey Hody, *De Graecis illustribus linguae Graecae litterarumque humaniorum instauratoribus*, impensis Caroli Davis, London, 1742, 323.

⁶ Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique (T. 1)*, Librairie de la Société Asiatique, de L'école des langues orientales vivantes, etc. Paris, 1885, 183-187. Krajem devetnaestog stoljeća upozoreno je da autor ovog komentara najvjerojatnije nije Ivan Filopon (490-570), kako stoji u Petrovićevu naslovu, nego Mihael Efeški (sredina 12. st.). Nova istraživanja (Ourania D. Kalogeridou, *Mihael Efesiou Eis to Aristotelous Peri zōōn geneseos: apo tēn arhaia exēgētikē paradōsē stē Byzantinē ermēneutikē praktikē*, Aristoteleio Panepistēmio Thessalonikēs, Thessalonikē, 2010) potvrđuju da baš nijedan od osamnaest sačuvanih rukopisnih primjeraka ovoga komentara ne sugerira atribuciju teksta Ivanu Filoponu, nego ga većinom pripisuju Mihaelu Efeškom ili uopće ne spominju ime autora.

⁷ Usp. Francescu Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei (T. 2)*, Dalle stampe di Antonio Martecchini, Dubrovnik, 1803, 318); Matej Capor, »Biografia di Nicolo Petreo«, *Gazetta di Zara* (Appendice 1841) 97, 1841, 1-4; Simeone Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Stamperia di Leopoldo Sommer, Beč, 1856, 250-251; Jorjo Tadić, »Nicolaus Petreius, rektor dubrovačke gimnazije (1538-1550)«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 18/1-2 (1938), 393-403.

⁸ Podatak o postojanju i lokaciji rukopisa široj je znanstvenoj javnosti bio dostupan od 1967. (Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum II*, E. J. Brill, Leiden, 1967, 54). Pod naslovom *Nicolaus Petreius: litterae, sermones, carmina* čuva ga Biblioteca comunale Augusta di

poslanica, prigodnih pjesama, govora, propovijedi te proznih i metričkih prijevoda s grčkoga na latinski – Jurić u svojoj studiji predstavio zasebno, s lakoćom se probijajući kroz nerijetko jezično i kontekstualno vrlo zahtjevan sadržaj. Pred čitatelja je pritom uz samu sadržajnu regestu stavio i neophodan kulturnopovijesni komentar za kojim je taj sadržaj vadio, razjasnivši identitet gotovo svih pedesetak Petrovićevih adresata, kao i okolnosti koje su ih spojile. Tako je u znatnoj mjeri upotpunjen i dotadašnji skup spoznaja o Petrovićevim humanističkim aktivnostima i dodirima, pogotovo u za nas najinteresantnijem periodu njegova života, dok je između 1538. i 1550. bio na čelu gimnazije u Dubrovniku.

2.

No, kako to već biva, *ponekad zadrijema i dobri Homer*. Naime, osoba koja je u ovom književnom zborniku navedena pod imenom *Sergius Stissus* – a Petrović o njoj biranim riječima uz mnogo topline i zahvalnosti govori trojici svojih adresata⁹ – ostala je u ovoj inače besprijekornoj studiji bez pridružena valjana identiteta: dapače, ime joj je čak i sustavno pogrešno zabilježeno kao *Sergius Sbissus*, što ukazuje na to da je Juriću, inače iznimno upućenu poznavatelju književnih i kulturnih prilika, predstavljala potpunu nepoznanicu. Ipak, pokazat će se da je riječ o kudikamo najvažnijoj figuri Petrovićeve kulturnog univerzuma, koja je, budući da se zapravo radi o Petrovićevu učitelju grčkoga, presudno oblikovala njegov humanistički profil i dala mu jasno prepoznatljiv literarni ton.

Perugia (MS G 99). Za detaljan fizički opis i sadržaj rukopisa v. Š. Jurić, n. dj. iz 2000 (1), 127-171.

⁹ U posveti latinskog prijevoda Pseudo-Filoponova komentara mletačkom patriciju Marinu Georgiju, rektoru padovanskog sveučilišta, Petrović svojeg učitelja Sergija Stisa spominje kao *uirum utraque lingua celleberimum nullique qui uiuunt mansuetudine, candore, modestia ac humanitate secundum, et quem, si quemuis alium, hac tempestate cum aurei seculi hominibus merito conferas*. (*Aristotelis De animalium generatione libri quinque ex interpretatione Theodori Gazae, cum Philoponi seu Ioannis Grammatici commentariis*, [Philoponi commentaria Latine vertit Nicolaus Petreius], per Joannem Antonium & Stephanum ac fratres de Sabio, Venecija, 1526, fol. AIIIv; također uvršteno u rukopisni zbornik, MS G 99, fol. 2v). Atrijski vojvoda Andrea Matteo Acquaviva (1456-1528), i sam učenik Stisov, adresat je Petrovićeve grčke posvetne poslanice uz izdanje grčkog izvornika toga djela (*Aristotelis Περὶ ζώων γενέσεως μετὰ τῆς τοῦ Φιλοπόνου ἐξηγήσεως βιβλία πέντε*, [recognovit Nicolaus Petreius], per Joannem Antonium & Stephanum ac fratres de Sabio, Venecija, 1526), gdje Petrović Stisa naziva *διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τοὺς τρόπους περιβόητον, μᾶλλον δὲ μακάριον ἄνδρα* (»zbog svoje vrline i naobrazbe glasovitim, čak štoviše blaženim čovjekom«). Uzgred ga kao svojeg učitelja spominje u poslanici Guillaumeu Pellicieru iz 1540. (MS G 99, fol. 39), te opet lijepim riječima časti u pismu atrijskom vojvodi, sinu ranije spomenutoga, Gianantoniju Acquavivi iz 1553. (MS G 99, fol. 65v-66).

Korčula je inače još od 1400. sustavno brinula da u gradu osnovnu naobrazbu mladim otočanima pruža *magister scholarum*, a po sofisticiranija su znanja, poput stanovnika drugih dalmatinskih komuna pod mletačkom vlašću, generacije Korčulanana mahom odlazile u Padovu.¹⁰ Taj je grad ugostio i Petrovića 1526, a onamo je prema vlastitim riječima došao *philosophandi causa*: ipak, s obzirom na godine, a tada mu je već četrdeset, bit će da se ondje nije zatekao u svojstvu studenta, nego da se pokušao izboriti za kakvo nastavničko mjesto.¹¹ Svoje je humanističke alate Korčulanin brusio ranije, oko 1520, i to tijekom, kako sam navodi, čitavih pet godina provedenih na krajnjem jugu Apeninskog poluotoka, u apulskoj Mesapiji ili Salentu.¹² Upravo ondje ga je humanizmom, i to naročito onim grčkim, zatražio i u humanističkom duhu intelektualno izgradio spomenuti Sergio Stiso (oko 1454 - oko 1535) iz Salenta.¹³ Potomak grčkih doseljenika i gojenac bazilijanskog samostana San Nicola di Casole, najutjecajnijeg rasadnika starogrčke pismenosti na jugu Italije, Stiso je i sam ondje postao redovnikom, no njegovi su filološki interesi u humanističkoj maniri ostali usmjereni prvenstveno prema klasičnoj grčkoj književnosti. Dapače, u obližnjem Zollinu pokrenuo je kasnije i vlastitu školu, a okolnost da je iz svojega matičnog samostana, koji su Turci poharali prilikom napada na Otranto 1480, bio spasio veći broj starih grčkih rukopisa vjerojatno je utjecala na to da je njegov humanistički krug obilježila i živa prepisivačka aktivnost.¹⁴ Mogućnost da 1526. upravo on objavi prvotiskak jednog grčkog filozofskog spisa Petrović prema vlastitu priznanju duguje upravo Stisovoj nesebičnosti – rukopis mu je naime učitelj bio poklonio¹⁵ – i duhu zajedništva koji se u krugu naročito njegovao i kojim su se tijekom više desetljeća

¹⁰ Usp. Vinko Foretić, *Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420*, JAZU, Zagreb, 1940, 255.

¹¹ Dolazak u Padovu Petrović spominje u ranije spomenutom posvetnom pismu Marinu Georgiju iz 1526: *...ad haec Patauii gymnasia me philosophandi causa contuli...* (MS G 99, fol. 4). Ipak, ni *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini* (t. III, 1501-1537, Padova, 1969-1970) ni *Fasti Gymnasii Patavini* (Jacopo Faccioliati, Padova, 1757) ne spominju Petrovića niti kao studenta niti kao nastavnika.

¹² Usp. posvetno pismo Acquavivi (*Aristotelis Περὶ ζῶων γενέσεως*, s. fol): *...διὰ γὰρ ὀλοκλήρων πέντε ἐτῶν διδασκάλῳ αὐτῷ (sc. Σεργίῳ Στίσῳ) ἐχρησάμεθα. (>...tijekom čitavih pet godina imao sam ga za učitelja.)*

¹³ U Petrovićeovu rukopisnom zborniku Stisovo prezime uvijek dolazi u obliku *Stissus*: u latinskim se onodobnim zapisima zatječe oblik *Stisus* i *Stizus*, dok je grčki oblik isključivo *Στίσος*.

¹⁴ Za cjelovitu biografsku natuknicu v. Paolo Pellegrino, »Sergio Stiso agli albori del Rinascimento salentino«, in: *Sergio Stiso tra Umanesimo e Rinascimento in Terra d'Otranto* (ed. Paolo Pellegrino), Congedo Editore, Galatina, 2012, 27-68.

¹⁵ Usp. posvetno pismo Acquavivi (*Aristotelis Περὶ ζῶων γενέσεως*, s. fol): *...τοῦ Φιλοπόνου εἰς πέντε περὶ ζῶων γενέσεως Ἀριστοτέλους (τοσαῦτα μὲν δὴ ταύτης ὁ Φιλόσοφος τοῖς ἑσομένοις κατέλιπε πραγματείας) ἡμῖν ἐδωρίσατο (sic!). (>Poklonio mi je Filoponov komentar uz Aristotelovu raspravu o nastanku životinja u pet knjiga što ih je Filozof ostavio za buduća pokoljenja.)*

osim Nikole zahvalno napajali i istaknuti humanisti Gabriele Altilio (1436-1501), Aulo Giano Parrasio (1470-1522), ranije spomenuti Andrea Matteo Acquaviva (1458-1528), Marcantonio Zimara (1470-1532), Niccolò Maiorano (1491-1584) ili Matteo Tafuri (1492-1584).¹⁶

Stiso je zapravo tek posljednjih desetljeća apostrofirani kao centralna figura dosad slabo poznatog intelektualnog kruga u kojem se na prijelazu stoljeća na obodu talijanskoga zahuktalog latinskog humanizma s velikim oduševljenjem njegovao onaj grčki. Prva u nizu i ujedno za nas najzanimljivija studija o njemu tematizira upravo povezanost Stisa i Nikole Petrovića, a vremenski – neobične li okolnosti – gotovo da koincidira s Jurićevom, pri čemu nema sumnje da su obje nastale potpuno neovisno jedna o drugoj. Njezin autor, bizantolog i paleograf André Jacob, svoju priču o Stisovu i Petrovićevu odnosu gradi oko grčkog vatikanskog rukopisa *Vat. gr. 1019* iz 14. stoljeća, među čije su listove prijepisa filozofskih tekstova Porfirija i Amonija bez jasna obrasca na početku i na kraju rukopisa umetnute dvije grčke poslanice s početka 16. stoljeća, obje bez naznačena imena autora.¹⁷ Pa dok ona, sadržana na listu umetnutom pri kraju rukopisa (*fol. 126*) ne sadrži niti ime osobe kojoj je upravljena, druga poslanica, ispisana na listu uvezanom na samom početku rukopisa (*fol. 3*), otvara se na sljedeći način:¹⁸

Ἔλαβον μὲν, ὦ φίλτατε καὶ ἤδιστε Πετρούϊε, τρίτην ἀπὸ σου ἐπιστολὴν, ὅλην ἑλληνικῶς (*sic!*) γεγραμμένην, ὃ καὶ μᾶλλον με ἠύφρανε καὶ ἔτερπε... (Primio sam, predragi i preslatki Petreo, tvoje treće pismo, u cijelosti napisano na grčkom, što me još i više obradovalo i razveselilo....)

Još je ugledni vatikanski bibliotekar i autoritet za paleografiju grčkih rukopisa Girolamo Amati katalogizirajući početkom 19. st. ovaj kodeks zaključio da je *Petreios* koji se u pismu spominje upravo naš Nikola Petrović: u skladu s tom konjekturom za Jacoba nema sumnje da onda autor pisma, premda ga je ispisala očigledno nevješta ruka, može biti jedino Petrovićev učitelj grčkog koji, eto, hvali napredak svojeg trenutno odsutnog učenika.¹⁹ Jacobova konjektura pritom nije presmionna. Rukopis *Vat. gr. 1019* svojim paleografskim odlikama nepogrešivo

¹⁶ P. Pellegrino, n. dj. (13), 62.

¹⁷ Usp. André Jacob, »Sergio Stiso de Zollino et Nicola Petreo de Curzola: A propos d'une lettre du Vaticanus gr. 1019«, u: *Bisanzio e l'Italia. Studi in memoria di Agostino Pertusi* (ed. Silvio Bernardinello), Vita e pensiero, Milano, 1982, 154-168. Za dodatnu razradu pitanja spomenutih grčkih poslanica v. Francesco Giannachi, »Learning Greek in the Land of Otranto: Some Remarks on Sergio Stiso of Zollino and His School«, u: *Teachers, Students and Schools of Greek in the Renaissance* (ed. Federica Ciccolella, Luigi Silvano), Brill, Leiden, 2017, 213-223.

¹⁸ Rukopis *Vat. gr. 1019* dostupan je na poveznici https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1019 (pristupljeno 16. 02. 2019).

¹⁹ Usp. A. Jacob, n. dj. (17), 159-160.

ukazuje na salentinsku provenijenciju i sva je prilika da je bio u posjedu članova Stisova humanističkog kruga, a filigranska analiza papira na kojem je ispisana poslanica upućuje na razdoblje oko 1520, vrijeme kad je Petrović najvjerojatnije i bio Stisovim đakom. Problem pak nevješta grčkog duktusa Jakob će protumačiti plauzibilnom pretpostavkom da je riječ o uobičajenoj humanističkoj školskoj vježbi diktata ili prijepisa originalnog pisma iz pera nekog od Stisovih učenika.²⁰

Ako dakle prihvatimo ovakvu interpretaciju – a teško je zamisliti uvjerljiviju – onda ćemo u nastavku pisma saznati kako učitelju Stisu đak Petrović zbog preduga izbjivanja silno nedostaje te kako jedva čeka da se vrati među svoje školsku drugove:

Εἶθε ὄφελος ἐπανελθεῖν πρὸς ἡμᾶς. (Kamo sreće da nam se vratiš!)

Dapače, čini se Stisu da Petrović u lošem vremenu možda samo pronalazi izliku da ne zaplovi – očigledno iz rodne mu Dalmacije – natrag put Apulije:

Ἄλλ' ὦ φίλτατε ἀνδρῶν, καὶ πότε πρὸς ἡμᾶς ἀφίξει; Ἄει τὸν σὸν νόστον ἐμποδῆσει καὶ διαταράξει ὁ Ἐνοσίχθων; (No, najdraži moj, kad ćeš nam se vratiti? Hoće li Posejdon zauvijek ometati i priječiti tvoj povratak?)

Napokon, autor će pisma na kraju pomalo prijekorno Petroviću predbaciti nedostatak istinske volje za što bržim ponovnim susretom, citirajući pritom i Sofoklovu Elektru:

Ἐπέρχεται μοι ἐκείνο εἰπεῖν περὶ σου ὃ τοῦ Ὀρέστου πέρι εἶρηκέ ποτε ἢ Ἥλέκτρα παρὰ Σοφοκλεῖ. Αἰεὶ μὲν γὰρ ποθεῖ, ποθῶν δ' οὐκ ἄξιόι φανῆναι. Τοιοῦτος γὰρ καὶ σύ. (Pada mi na pamet o tebi reći ono što kod Sofokla Elektra kaže o Orestu: *Vječna čežnja mori ga, al' dok on 'vako čežne, svanut ne mari.* Takav si za mene i ti.)

Ovim riječima poslanica i završava, napadno naglo i doslovno u pola rečenice, bez točke, bez uobičajena završnog *Ἐρρωσο* (*Zdrav mi budi*) ili potpisa poši-

²⁰ Budući da postoji autografski specimen Stisove grčke ruke (Stiso je prepisivač rukopisa *Casanat. gr.* 264, u kojem se na *ff.* 133-134 čita i njegovo pismo Janu Laskarisu iz 1492), a isto tako i Petrovićeve (grčki citati na više mjesta u autografnom MS G 99), jasno je da nijedan od njih nije ispisao ovo pismo. Međutim, određena gramatičko-stilska nedotjeranost nesvojtvena Stisovu jezičnom izričaju (pismo Laskarisu objavio Émile Legrand, *Cent-dix lettres grecques de François Filelfe*, Leroux, Paris, 1892, 363-366) navodi autora ovog članka na pomisao da je grčki tekst Stisove poslanice kao prijevodnu vježbu možda sastavio sam đak Petrović, na temelju latinskog originala koji je primio od učitelja Stisa. Ovo razmišljanje zasad nije moguće potkrijepiti dokazima, ali da je takvo što kao praksa postojalo u Stisovu modelu podučavanja, potvrđuje slučaj Altilijeva grčkog prijevoda kratke Stisove poslanice na latinskom (v. dalje u tekstu). Usp. F. Giannachi, n. dj. (17), 214-216.

ljateljja. Ako je, kako je spomenuto, riječ o školskoj vježbi, možemo samo žaliti što sat nije potrajao duže da prijepis ili diktat stigne do kraja pisanog predloška pa da doznamo još koju pojedinost iz Petrovićevih mladih dana. Ipak, već i ovaj prepisani dio dovoljno svjedoči o tomu iz kakva je prisnog i toplog okruženja na jugu Italije budući učitelj Petrović potekao i kakve je humanističke zasade u svijet sa sobom ponio.

3.

Vrijedno za našu zajednicu već i zbog kulturno-povijesnih konotacija što ih podatak o ovom davnašnjem drugovanju nosi, Stisovo nam je pismo Petroviću jednako važno i u smislu boljeg tumačenja pojedinih književnih značajki – što formalnih, što sadržajnih – samog Petrovićeva humanizma kakav zatječemo u njegovu rukopisnom zborniku.²¹ Pogledamo li tako samo poslanicu u kojoj se svojem najčešćem adresatu, mljetskom opatu humanističkog senzibiliteta i kasnijem nadbiskupu dubrovačkom Hrizostomu Calviniju (1494-1575), žali što loše vrijeme predugo odgađa njihov susret, i usporedimo li je s upravo prepričanom Stisovom, teško je ne primijetiti da se učiteljevo pismo zrcali u stilskom oblikovanju njegova nekadašnjeg đaka Petrovića.²² Otvara tako Nikola 20. listopada 1547. svoju poslanicu na sljedeći način:

᾽Οτι δὲ οἱ ποθοῦντες ἐν ἄματι γηράσκουσι, ποθηνότατε καὶ λογιότατε Χρυσόστομε, ὡς ὁ Θεόκριτος εἶπεν, in me id quotidie uerius experior. (Svakodnevno na vlastitu primjeru učim, predragi i premudri Hrizostome, da, kako Teokrit kaže, oni koji jedni za drugima čeznu, ostare u danu.)²³

Intonacija je ponešto izmijenjena, kao i citirani grčki autor, no okus čežnje i glagol ποθεῖν (*čežnuti*) neodoljivo podsjećaju na Stisovu poslanicu, kao napokon i cjelokupni kontekst višom silom odgođena susreta u nastavku:

²¹ Jacob je Stisovo pismo Petroviću u spomenutoj studiji prepisao u cijelosti, ali ono je očigledno do danas ostalo potpuno nepoznato našoj književnopovijesnoj znanosti. Zbog njegove zanimljivosti i slabe dostupnosti publikacije u kojoj je objavljen Jacobov rad na kraju ovog članka donosimo ga u cjelovitu prijepisu i hrvatskom prijevodu.

²² Calvinij je iz Venecije na Mljet došao 1547, a 1565. postao je dubrovačkim nadbiskupom. U dubrovačkim benediktinskim samostanima promicao je studij humanističkih znanosti, posebno studij klasičnih jezika i hebrejskog. Povećao je broj redovnika, a iz njegove škole izišli su učeni Dubrovčani, pisci i znanstvenici poput Mavra Vetranovića Čavčića, Mavra Orbinija i Euzebija Kabužića. Usp. online natuknicu HBL-a: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3311> (pristupljeno 17. 02. 2019).

²³ MS G 99, fol. 55.

Te abscente maxima mei parte carere uidebar... Coeli enim inclementia, tum imbriferi uentorum flatus mihi ter ad te profecturo iter intercepere. Verum cum primum Aeolus pluuias uentorum procellas ἐν τῷ Ὀδυσσεύος ἄσκηῳ incluserit, ad uos quam primum aduolabo. (Činilo mi se da mi Tvoja odsutnost odnosi najveći dio mene samoga... Triput sam krenuo k tebi i triput su mi nevere vjetrom i kišom zapriječile put. No, čim kiše i vjetrove Eol zatvori u Odisejev mijeh, smjesta vam dolazim [sc. iz Dubrovnika na Mljet].)²⁴

Dakle, kao što je onomad Petrovićev povratak učitelju morem priječio Ἐνοσίχθων, odnosno Posejdon, tako sada Petrovićev susret s Hrizostomom ovisi o Posejdonovu sinu Eolu, koji također diže i spušta more i čini da razdvojeni drugovi čeznu.

Nedavni su pak radovi talijanskih filologa pozornost upravili na epistolograf-ske vježbe kao tehniku Stisova podučavanja grčkog jezika. Osim već spomenutih Petrovićevih najprije latinsko-grčkih pa zatim i čitavih grčkih poslanica upućenih učitelju, u rukopisnoj je ostavštini Stisova učenika Gabriela Altilija sada uočen i list s kraćim grčkim tekstom, protumačen kao greškama preplavljena Altilijeva školska vježba u formi pisma u kojem je, tvrdi se, Stiso osobno naznačio svoje ispravke.²⁵ U tom bi svjetlu stoga možda trebalo iznova protumačiti nekoliko Petrovićevih poslanica iz njegova književnog zbornika u kojima on, na temelju prethodno primljenih poslanica, komentira literarni napredak svojih dubrovačkih đaka.²⁶ Obrazac razmjene poslanica podudaran je, kao i srdačnost kojom je nekoć i njega samog za ljubav prema humanističkom obrazovanju pridobivao učitelj Stiso. Jednom od učenika, Maru Tomašiniću, Petrović će tako, nakon uvodna pedagoškog upozorenja da čitanje Erazmovih djela izbjegava više od zmije otrovnice, pohvalu za napredak u literarnom izražavanju uputiti na sljedeći način:²⁷

Tuas ad me literas Michaeli Monaldo pluribusque eorundem studiorum sociis perlegendas dedi, quae quidem omnibus, ut par est, gratissimae fuerunt et, dum maximo gradu ad uirtutis culmen contendas, te in summum uirum euasurum facile existimant. (Pismo koje si mi poslao dao sam na čitanje Mih

---

²⁴ MS G 99, fol. 55-55v.

²⁵ Autor ovog članka sklon je, na temelju paleografske usporedbe, procjeni da ispravci u tekstu Altilijeve grčke pismene vježbe ipak ne pripadaju Stisovoj ruci, ali nema sumnje da ga je Altilio ispisao vlastitom rukom i uputio Stisu. Slike pisma (Österreichische Nationalbibliothek Wien, MS 9477, fol. 93a) dostupne su na sljedećoj poveznici: http://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_6997161 (pristupljeno 17. 02. 2019).

²⁶ Petrovićeve poslanice uvrštene u književni zbornik spominju sljedeća imena učenika: Niko Gozze, Mato Gaugi, Stjepo Gradi, Maro Tomašinić (Thomaseo), Miho Monaldi, Miho Menze, Petar Gozze, Sabo Bobali.

²⁷ MS G 99, fol. 64: *Quod uero te Erasmi Roterdami scripta euoluere aliquando dicas, quamuis Germanus homo inter saeculi nostri peritiores aliqua scripsisse non aspernanda credatur... hunc tibi ac caeteros huius generis cane peius et angui uitandos censeo.*

Monaldiju i ostalim školskim drugovima: silno se, kako i treba, dopalo svima i smatraju da ćeš, dok velikim korakom krijeposno kročiš prema vrhu, lako postati najizvršnijim mužem.)²⁸

No, baš kao i Stisu, osobito mu teško pada izostanak članova njegove akademije, kako naziva svoju školu, dok ih druge obaveze odvlače od pohađanja nastave. Višekratno ih stoga potiče da nikako ne zanemare satove grčkoga, koji su očigledno, kao viši stupanj, slijedili iza naobrazbe u latinskom, pa pismo Matu Gaugiju (fol. 59), odsutnom zbog obveze održavanja obiteljskog imanja, započinje na sljedeći način:

Grauter ac periniquo ferebam animo, Mathaeae carissime, te hinc abesse, hoc praesertim tempore, quo multi tui aequales Graecarum literarum studiis dare operam apud me impense proposuerant. Nam cum te Latinae linguae praeter alios studiosissimum cernerem... te in Graecis studiis haud quamquam remissiore cura usurum putabam. (Teške sam duše podnio, Mato predragi, to što te nema ovdje, osobito u času kad su mnogi tvoji vršnjaci čvrsto odlučili kod mene početi učiti grčki. Naime, budući da sam vidio da si od svih najpredaniji učenju latinskog... smatrao sam da ćeš i učenju grčkog posvetiti ništa manju brigu.)

4.

I da zaključimo. Ono čega u Petrovićeveu zborniku, jednako kao i sačuvanom opusu ostalih ranije spomenutih Stisovih alumna, upadljivo nema ljubavne su teme, inače tako popularne među članovima susjedne im napuljske akademije *Pontianiana*, a i drugdje po humanističkom svijetu. Dakako, s obzirom na učiteljev religiozni *background* i njegove znanstvene interese takav profil racionalnog, filozofski stiliziranog humanizma u književnoj ostavštini Stisovih učenika zapravo i ne čudi. Na praznom prvom listu spominjanog rukopisa *Vat. gr. 1019* kao svojevrjni je *ex libris* istaknuta misao o tomu za čim bi u životu trebalo težiti. Oblikovana na tragu Aristotelova pisanja o prijateljstvu u *Nikomahovoj etici* ona kaže sljedeće:²⁹

Τοῦτο γὰρ νοῦν καὶ μέτρον τι εὐδαιμονίας θείητε ἄν, τὸ συζῆν τοῖς φιλάτοις καὶ ὧν ἡ σπουδὴ τῶν αὐτῶν ἔχοιτο. (Čovjek bi smislom i

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Usp. *Arist. Nic.* 1171b: τοῖς φίλοις αἰρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν. (»Prijateljima je suživot najpoželjnije što postoji.«)

mjerom životnoga blaženstva mogao smatrati upravo suživot s najbližijim prijateljima koji i sami mare za iste stvari.)³⁰

Sva je prilika da su i sam rukopis *Vat. gr. 1019*, pa onda i spomenuta misao, pripadali nekome iz kruga Stisovih učenika, a sve kao dokaz više kako su u tom društvu osim filozofije prijateljstvo i zajedništvo imali posebnu važnost. Možda je baš zato u taj rukopis ispred filozofskih tekstova umetnuta i svojevrsna humanistička himna prijateljstvu u obliku Stisove poslanice Petroviću. Možda zato sadržaj rukopisa pri kraju uokviruje i druga anonimna poslanica u kojoj autor, moguće opet Stiso, s adresatom iskreno dijeli tugu zbog smrti njegova oca uz sljedeće riječi:

...τῆς τοῦ πατρός σου προώρου ἴσως τελευτῆς ἀκοῦσας βαρέως ἤχθην· φίλων γὰρ οὐδὲν ἴδιον, οἵτινες φίλοι ὀρθῶς πεφύκασιν, ὁ σοφὸς εἶπεν Εὐριπίδης. (...bio sam nemalo potresen vijješću o preranoj smrti Tvojega oca, jer kako reče mudri Euripid, među pravim prijateljima ne postoji moje i tvoje.)³¹

Možda će zato i naš Petrović svojem drugu po knjizi Hrizostomu na jednom mjestu poručiti upravo isto to:

...ut Euripides inquit, πάντα τὰ τῶν φίλων κοινά... (...kako kaže Euripid, prijateljima je sve zajedničko...)³²

Napokon, možda baš zato na grčkim rukopisima koji su bili u Petrovićevu osobnom vlasništvu ne stoji, kako bismo možda očekivali, samo njegovo ime, nego ih krasi sljedeći *ex libris*:³³

---

³⁰ Ruka koja je ispisala ove riječi podudarna je s rukom koja je ispisala Stisovo pismo Petroviću: ovdje ih prepisujemo poboljšane u odnosu na gramatičke pogreške zatečene u rukopisu (μέτρος, θείητες).

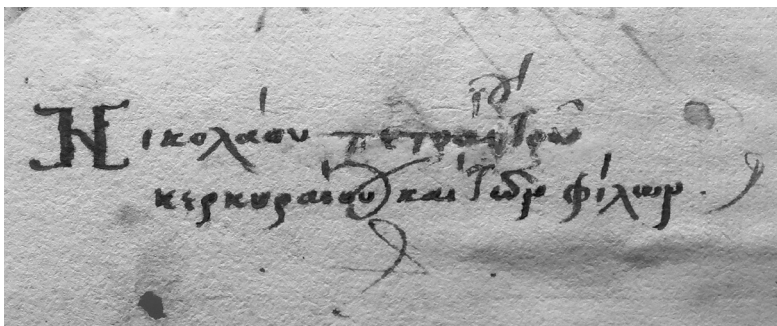
³¹ MS *Vat. gr. 1019*, fol. 126.

³² MS G 99, fol. 65v.

³³ Na postojanje grčkih rukopisa na kojima stoji *ex libris* Nikole Petrovića prvi je, nakon objavljivanja Madanova kataloga bodlejanske knjižnice, upozorio upravo Jacob (usp. A. Jacob, n. dj. [17], 163). Rukopise je Korčulanin Nikola Petrović oporučno predao u vlasništvo zavičajnog Franjevačkog samostana Uznesenja Blažene Djevice Marije na otoku Badiji, da bi 1892. to zavičajno kulturno blago Bodleiani pod nerazjašnjenim okolnostima prodao također Korčulanin Nikola Batistić (1846-1929), inače klasični filolog i vjerski pisac. *A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library at Oxford* (Vol. VI, 1924) pod rednim brojevima 31369-31372 donosi detaljan opis tih četiriju rukopisa, a moguće ga je pregledati na ovoj poveznici:

https://databank.ora.ox.ac.uk/misccoll/datasets/SumCatV6/summary_catalogue_vol_VI.pdf (pristupljeno 17. 02. 2019).

Νικολάου Πετραίου τοῦ Κερκυραίου καὶ τῶν φίλων (Ova knjiga pripada Nikoli Petroviću Korčulaninu i njegovim prijateljima)

Na koncu, postavljeno je više pitanja nego što je odgovora dano. Sigurno je pritom tek jedno: o našem Korčulaninu još nije rečena zadnja, premda se činilo da je Jurić, možda ipak davne 1983, o Petrovićevu književnom radu rekao baš sve. Obnovljen interes susjednih nam filologa za osebujan humanizam kakav su na prijelazu 15. i 16. stoljeća upijali posvećenici Stisova kulturnog kruga poziva i nas s ovu stranu Jadrana da se ipak još jednom zagledamo u Petrovićev filološki angažman: on je, naime, kudikamo bolje protumačiv ako se u njemu prepoznaju ostatci netom razgrnutih ruševina zaboravljena salentinskog kulturnog mikrokozmosa iz kojeg je potekao.

DODATAK

Pismo Sergija Stisa Nikoli Petroviću (*Vat. gr. 1019, fol. 3*)

Ἔλαβον μὲν, ὦ φίλτατε καὶ ἤδιστε Πετρήϊε, τρίτην ἀπὸ σου ἐπιστολήν, ὅλην ἑλληνικῶς (*sic!*) γεγραμμένην, ἧ καὶ μᾶλλον με ἠϋφρανε καὶ ἔτερπε μεταξὺ αὐτὴν ἀναγινώσκοντα. Οἶος ἄρα γενήσαιο ἂν, ὦ ἄριστε, περὶ τὰ ἑλληνικά, εἰ ἐν τῇ πατρίδι διέτριβες μεθ' ἡμῶν ἐν τῷ παρόντι νῦν καιρῷ, ὁπότε καὶ πόρρω ἀποστησάμενος τῶν διδασκάλων καὶ συμπονούτων ἐταίρων τοσοῦτον προύκοψας ἐν αὐτοῖς ὥστε καὶ ὅλας τὰς ἐπιστολάς γράψασθαι.

Θαυμάζω τοίνυν τί ποτ' ἄρά ἐστι ἐφ' ᾧ συγνώμην (*sic!*) αἰτήσας ἀμαρτάνειν ὑπέλαβες, ἀλλὰ καὶ γέλωτα ἔτι ἐμὲ ἐπισχεῖν ἐκέλευες. Μὴ ταῦτα, δέομαι, πρὸς ἐμέ, ὦ φιλότῃς, καὶ γὰρ οὐδὲν γέλοιοι γέγραπται ἐν τῇ σαυτοῦ ἐπιστολῇ· κἂν ἐγγράπτο ἅπαξ, οἶει πρὸς θεῶν ἐμέ ποτε καταγελάσασθαι σου; Μὴ οὕτω μανείην ἔγωγε. Ἄλλ' εἴθε ὠφελὲς ἐπανελθεῖν πρὸς ἡμᾶς. Γνοίης γάρ ἂν ὅτι οὐδέποτε ἀπολειπόμεθα πλείστου τοῦ γέλωτος, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν συμβαινόντων τεράτων ἃ παντοδαπῶς ἐπιπολάζονται ὁσημέραι, ὥστε οὐδαμῶς δεῖν ἡμῖν σου καταγελαῖν.

Ἄλλ' ὦ φίλτατε ἀνδρῶν, καὶ πότε πρὸς ἡμᾶς ἀφίξη; Ἄει τὸν σὸν νόστον ἐμποδῆσει (*sic!*) καὶ διαταράξει ὁ Ἐνοσίχθων; Οὐκ ἄρα εἶ πρὸ τοῦ θέρους ἡμῖν ἐλπιστέος ἢ πρὸ τοῦ ἔαρος; Ἐπέρχεται μοι ἐκεῖνο εἰπεῖν περὶ σου ὃ τοῦ Ὁρέστου πέρι εἴρηκέ ποτε ἢ Ἥλέκτρα παρὰ Σοφοκλεῖ. Αἰεὶ μὲν γὰρ ποθεῖ, ποθῶν δ' οὐκ ἀξιοὶ φανῆναι. Τοιοῦτος γὰρ καὶ σύ...

Primio sam, predragi i preslatki Petreo, tvoje treće pismo, u cijelosti napisano na grčkom, što me još i više obradovalo i veselilo dok sam ga čitao. Kakav bi tek, predobri moj, poznavatelj grčkog postao da boraviš sada s nama u našem zavičaju, kad si i ovako udaljen od učitelja i školskih drugova toliko u grčkom uznapredovao da i čitava pisma pišeš!

A uistinu se pak čudim zašto si pomislio da si činio pogreške i pritom me zamolio da ti oprostim, pa čak i zatražio da se uzdržim od smijeha. Nemoj mi, molim te, takvo što govoriti, dragi prijatelju, jer ništa smiješno nema u tvojoj poslanici: pa da se greška i potkrala, misliš li, tako ti bogova, da bih te ikad ismijao? Ne izgubio ja pamet tako! Ali da nam se barem vratiš: znaj da nam smijeha ne nedostaje nikad, a potiču ga svakojake nespretnosti izrečene svakoga dana, tako da se tebi nemamo što rugati.

No, najdraži moj, kad ćeš nam se vratiti? Hoće li Posejdon zauvijek ometati i priječiti tvoj povratak? Možemo li ti se nadati prije proljeća ili prije ljeta? Pada mi na pamet o tebi reći ono što kod Sofokla Elektra kaže o Orestu: *Vječna čežnja mori ga, al' dok on 'vako čežne, svanut ne mari.* Takav si za mene i ti...

Vlado Rezar

A NEW VIEW OF THE HUMANISM
OF NIKOLA PETROVIĆ OF KORČULA:
ON THE 450TH ANNIVERSARY OF HIS DEATH (APRIL 16, 1568)

The literary legacy of the Korčula humanist Nikola Petrović (1486-1568) is bound in an autograph codex of 102 quarto format sheets held in Perugia (Biblioteca Augusta di Perugia, MS G 99). The attention of the Croatian cultural public was drawn to this previously unknown manuscript by an extensive study by the distinguished philologist Šime Jurić. Although since then almost nothing about this long-occluded cultural treasure has been published, it would be a mistake to conclude thereby that this is material that does not repay attention. The picture that is provided by Jurić's review of the contents of the manuscript shows completely the opposite. Jurić presented every one of the sixty or so literary works found in it – Latin poems, occasional verses, speeches, sermons and prose and metrical tantalizations from the Greek – individually, often with unconcealed enthusiasm. He also ascertained the identity of the almost fifty correspondents of Petrović, as well as the circumstances that connected them, thus to a considerable extent supplementing the compendium of knowledge available to Croatian literary history today related to Petrović's wide-ranging humanist activities and contacts, particularly in the period of his life that is most interesting to us, when he was as a teacher running the high school in Dubrovnik, between 1538 and 1550. It is interesting that the pronounced Greek component of Petrović's humanist activity was concurrently the subject of interest of foreign philologists, whose works have during the last few decades nevertheless been imperceptible to our scholarly public. The article draws attention to the details little known to us about Petrović's stay in Italy, his education and his humanist activity, particularly that expressed in Greek. Especially prominent here is the figure of the Salento humanist Sergio Stiso (Sergius Stissus), who has only in the last few decades been hailed as the central figure of the little known intellectual circle in which at the turn of the century, on the edge of the Latin humanism in Italy that was then forging ahead, cultivated the Greek version with huge enthusiasm. In his manuscript collection Petrović several times gave prominence to the fact that he was himself a pupil of Stiso. Additional information about their relationship is given us by a previously completely unknown letter by Stiso in Greek to Petrović (MS Vat. gr. 1019, fol. 3) which was published in 1892 by André Jacob. The new details that we light upon in the letter not only supplement Petrović's biography but also facilitate the contextualisation of the contents of individual letters from his manuscript miscellany.

Key words: Nikola Petrović, Šime Jurić, Sergio Stiso, André Jacob, humanism, Greek language and literature, Terra d'Otranto, Dubrovnik